

INTERVIEW • STATI • KONZULTACE • VĚDECKÝ ŽIVOT • RECENZE • ANOTACE

EKONOMIE

POLITICKÁ

APLIKACE

TEORIE MODELOVÁNÍ

VYSOKÁ

ŠKOLA

EKONOMICKÁ

PRAHA

5
2001

Vydavatel: Vysoká škola ekonomická v Praze, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3,
IČO: 61384399

Redakce: Vysoká škola ekonomická v Praze, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3
tel: 24095819, fax: 24095810, e-mail: papers@vse.cz, http://www.vse.cz/polek

Vedoucí redaktorka: Hana ROSICKÁ

VÝKONNÁ RADA

Milan ŽÁK (předseda) – Vysoká škola ekonomická v Praze

Marie BOHATÁ

Český statistický úřad, Praha

Vratislav IZÁK

Česká národní banka, Praha

Kamil JANÁČEK

Komerční banka, a.s., Praha

Martin MANDEL

Vysoká škola ekonomická v Praze

Miroslav MAŇAS

Vysoká škola ekonomická v Praze

Milan SOJKA

Fakulta sociálních věd UK, Praha

Petr SOUKUP

Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR, Praha

EDIČNÍ RADA

Jaroslava DURČÁKOVÁ (předsedkyně) – Vysoká škola ekonomická v Praze

Josef C. BRADA

Arizona State University, Tempe

Eva CIHELKOVÁ

Vysoká škola ekonomická v Praze

Jaroslav DANHEL

Vysoká škola ekonomická v Praze

Karel DYBA

Praha

Jiří FÁREK

Technická univerzita, Liberec

Mojmír HÁJEK

Česká národní banka, Praha

Miroslav HRNČÍŘ

Česká národní banka, Praha

Roman HUŠEK

Vysoká škola ekonomická v Praze

Jiří CHLUMSKÝ

Vysoká škola ekonomická v Praze

Petr CHVOJKA

Československá obchodní banka, Praha

Jaroslav JÍLEK

Vysoká škola ekonomická v Praze

Jan KLACEK

Praha

Václav KLUSOŇ

Praha

Jitka KODEROVÁ

Vysoká škola ekonomická v Praze

Karel KOUBA

Fakulta sociálních věd UK, Praha

Čestmír KOŽUŠNÍK

Praha

Jiří KŘOVÁK

Český statistický úřad, Praha

Pavel KYSILKA

Česká spořitelna, a.s., Praha

Bruno Sergio SERGI

Università di Messina

Jindřich SOUKUP

Vysoká škola ekonomická v Praze

Ivo STRAKA

Vysoká škola ekonomická v Praze

Jan ŠVEJNAR

University of Michigan, Ann Arbor

Josef TOŠOVSKÝ

Bank for International Settlements, Basel

Miroslav TUČEK

Vysoká škola ekonomická v Praze

František TURNOVEC

Fakulta sociálních věd UK, Praha

František VENCOVSKÝ

Vysoká škola ekonomická v Praze

Ročně vychází 6 čísel (únor, duben, červen, srpen, říjen, prosinec), každé o rozsahu 144 tiskových stran. Cena jednoho čísla je Kč 40,- roční předplatné činí Kč 240,- + poštovné. Vydává, tiskne a distribuuje Vysoká škola ekonomická v Praze. Jednotlivá čísla lze zakoupit v prodejně Academia, Národní tř. 7, Praha 1, Václavské nám. 34, Praha 1 a v prodejně ekonomické literatury Ekopress, Vysoká škola ekonomická, nám. W. Churchilla 4, Praha 3. Ukončit předplatné lze pouze písemně s dvouměsíčním předstihem.

2001/5

ROČNÍK II

AUTORSKÝ VÝTISK POLITICKÁ EKONOMIE

K osmdesátým narozeninám Jiřího Kosty (For the Eightieth Birthday of Jiří Kosta) - interview	611
Jiří Kosta: Úroveň rozvoje a ekonomický systém jako determinanty zaměstnanosti ve sféře služeb (Level of Development and Economic System as the Determinants in Employment of Services Sector)	614

STATI/ARTICLES

János Kornai: Deset let po <i>Cestě ke svobodné ekonomice</i> : autorovo hodnocení sebe sama (Ten Years after <i>The Road to a Free Economy</i> : The Author's Self-Evaluation)	621
Josef Arlt, Milan Guba, Štěpán Radkovský, Milan Sojka, Vladimír Stiller: Vliv vybraných faktorů na vývoj poptávky po penězích v letech 1994 - 2000 (Selected Factors Influencing the Money Demand Development in 1994 - 2000) ..	635
Petr Mach: Klasická poptávka po penězích ve standardním modelu nabídky a poptávky (Classical Demand for Money in the Standard Supply-Demand Model) ..	659
Jaromír Veber: Vliv globalizace na soudobé podmínky podnikání, ekonomiky a managementu (The Influence of Globalization on Present Conditions for Entrepreneurs, Economy and Management)	670
Eva Tošovská: Liberalizace obchodu environmentálními službami v rámci Všeobecné dohody o obchodu službami (Environmental Services Trade Liberalization within the General Agreement on Trade in Services)	684

KONZULTACE/CONSULTATIONS

Marek Loužek: Metodologie Carla Mengera a její interpretace (Methodology of Carl Menger and Its Interpretations)	699
Milan Říkovský: Rakouská škola a její kritika standardního matematického přístupu k ekonomii (The Austrian School and Its Critique of a Standard Mathematical Approach to Economics)	717

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA/FROM THE SCIENTIFIC LIFE

Mojmír Helísek: Využití původních pramenů ve výuce makroekonomie (The Use of Original Sources in the Macroeconomic Teaching)	735
---	-----

Z EKONOMICKÉ LITERATURY/FROM THE ECONOMIC LITERATURE

Petr Soukup: První vize rozvoje České republiky do roku 2015 (The First Vision of the Czech Republic's Development until 2015)	743
Tomáš Pavelka: Moderní učebnice makroekonomie (Modern Macroeconomics Textbook)	746
Jiří Řezník: Fundovaný příspěvek k analýze veřejného sektoru (A Well-Founded Contribution to the Public Sector Analysis)	749

Předáno do sazby 6. 8. 2001, souhlas k tisku 14. 9. 2001.

- **Pokyny pro autory:**

Rozsah rukopisů u statí a diskusních příspěvků činí maximálně 20 stran normovaného formátu, což je cca 40 000 úhozů, u ostatních příspěvků (konzultace, přehledy, informace) 30 stran, u recenzí 8 – 10 stran a u anotací 1 – 2 strany. Rukopisy předkládejte na disketě spolu se třemi totožnými vytištěnými exempláři. Současně předejte abstrakt (max. 150 slov) a klíčová slova (6-8), pokud možno v angličtině.

Poznámky pište na dolní okraj strany a čísly je průběžně. Na konci je třeba uvést seznam literatury v abecedním pořadí, u časopisů a sborníků i stránky. V textu se pouze odkazuje, např. Samuelson (1989), pokud se cituje, tak se uvádí i strana. Obrázky a grafy přikládejte zvlášť a jejich umístění v textu vyznačte. Totéž platí pro tabulky.

Uveďte na zvláštním listě plné jméno s tituly a vědeckými hodnostmi, přesný název a adresu pracoviště, rodné číslo, adresu bydliště, číslo telefonu, příp. e-mail. Stejně údaje uveďte u spoluautorů.

Text příspěvku předloží redakce výkonné radě k projednání a o výsledku uvědomí autora ústně nebo písemně. Pokud není příspěvek přijat, je redakce oprávněna si ponechat jeden jeho exemplář.

Autorské korektury je nutno vrátit do 4 dnů a není přípustné v nich provádět větší úpravy.

Předpokládáme, že příspěvek nabízený k publikaci je originální, nebyl dosud nabídnut a bez souhlasu redakce ani nebude nabídnut k publikaci jinému vydavateli.

Doporučujeme před konečným zpracováním rukopisu konzultovat s redakcí tematický námět a termín odevzdání.

- **Note to contributors:**

Any article should not exceed 20 pages written in English and should be submitted in three copies meeting the usual editorial standards with complete bibliographic information covering all cited references, descriptive abstracts (max. 150 words), keywords and JEL Classification. We will appreciate receiving your text written on the diskette in commonly used text software (e.g. Word 6). It is necessary to state whether the text is original or whether it has already been published elsewhere.

It is necessary to explain correctly all less common terms and concepts. Abbreviations unless well known and commonly used, should be also explained.

The author will be advised whether the article has been accepted for publication.

Please submit your manuscripts to: Editorial office Politická ekonomie and Prague Economic Papers, University of Economics, 4, W. Churchill Sq., CZ – 130 67 Prague 3, Czech Republic.

- Časopis je vydáván v souladu se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon). Užití části nebo celku publikovaných textů, rozmnožování a šíření jakýmkoli způsobem lze jen se souhlasem vydavatele.

DESET LET PO CESTĚ KE SVOBODNÉ EKONOMICE: AUTOROVO HODNOCENÍ SEBE SAMA

János KORNAI, Budapešť

1. Úvod

Uplynulo deset let od vydání mé knihy *Cesta ke svobodné ekonomice: přechod od socialistického systému na příkladu Maďarska*. Byla to první kniha, která nabízela komplexní návrhy pro postsocialistický přechod. V tomto článku je kniha hodnocena tak, jak ji vidím o 10 let později.¹⁾ Nejde o příliš sebestřednou záležitost? O reklamu na starou knihu, kterou už dnes nikdo nekupuje? Nikoliv. Pro hodnocení této knihy existují dobré etické a myšlenkové důvody, jak dále objasním.

Obvyklá měřítko úspěchu v akademickém světě se pokoušejí změřit dopad práce na kolegy. Zde bych mohl být spokojen. Na tuto knihu existuje několik set odkazů včetně těch, kteří nesouhlasili s tím, co říkám. Autoři bývají rádi, když se jejich práce ukáže kontroverzní.

V tomto případě ale citace nejsou dostatečným měřítkem úspěchu. Protože kniha nabízela politická doporučení, je třeba si klást mnohem vážnější otázku: jaký měla dopad na okolní svět? Nejsem jako meteorologové, kteří sice udělají předpověď, ale pak přihlížejí, jak se počasí vyvíjí podle svého. Při psaní *Cesty ke svobodné ekonomice* jsem očekával, že bude mít alespoň skromný dopad na veřejné mínění a politická rozhodnutí a že v konečném důsledku ovlivní běh událostí.

Historii neutvářejí slepé síly. Ovlivňují ji uvědomělí lidé, kteří za své činy nesou odpovědnost. Hlavní historická odpovědnost padá na politiky, ale na druhém místě jsou poradci z akademického světa. Mají příliš velkou zodpovědnost za to, co říkají.²⁾

*) Tento článek byl předložen v angličtině na výroční konferenci Světové banky o vývoji ekonomiky v r. 2000. Za překlad do českého jazyka zodpovídá redakce časopisu *Politická ekonomie*. Světová banka negarantuje přesnost překladu a nepřijímá žádnou zodpovědnost za důsledky jeho interpretace nebo využití (pozn. red.).

**) János Kornai je profesorem ekonomie na Harvard University a Collegium Budapest. Dřívější verze tohoto článku byla přednesena jako programové prohlášení pro Nobelovo symposium, které se konalo ve Stockholmu v září 1999. Autor děkuje účastníkům tohoto symposia a Zsuzse Daniel, Stanislawu Gomulko-vi, Karlu Koubovi a Kazimiru Poznańskiemu za podnětné poznámky a návrhy, Márii Barát, Agnes Benedict, Andree Despot, Cecilii Hornok a Julianně Parti za efektivní pomoc při výzkumu a Brianu McLeanovi za vynikající překlad.

1) Tento článek pojednává hlavně o Kornaiovi (1990), ale objasnění mých názorů mi umožnilo několik dalších přednášek a prací uveřejněných na začátku tohoto přechodu. Přednáška v Tinbergenu (1992a) přednesená v r. 1991 se týkala privatizace. Přednáška v Myrdalu (1993a) přednesená v r. 1992 byla o utužení rozpočtových omezení. Hodnocení obou přednášek je součástí této stati.

2) V užším smyslu slova poradce označuje člověka, který je požádán, aby radil vládě, státní, mezinárodní organizaci nebo politické straně či hnutí. Na začátku přechodu tak činilo mnoho ekonomů z tranzitiv-

Na začátku 90. let propukly prudké diskuse o tom, jaká by se měla pro období přechodu zvolit strategie (jejich shrnutí viz Roland, 2000, zejména 4. a 10. kapitola). Vráťím se k těmto diskusím, nikoliv však v bojovné náladě. Bez zdviženého ukazováčku budu své názory konfrontovat s názory ostatních. Doufám, že tímto přístupem zabráním tomu, aby se dnešní diskuse staly osobními, a že zaměřím pozornost na samotné problémy. Pozornost je zde upřena na hodnocení sebe sama. Pokusím se vyhnout svému vlastnímu ospravedlňování a sebeuspokojení. Ale ani skromnost mi nezabrání, abych nepodepsal své dřívější názory, jestliže se domnívám, že jsou stále legitimní.

Jak tedy zjistíme, že sdělení knihy bylo správné nebo chybné? Jeho pouhé porovnání se skutečností nestačí. Případ, kdy se běh událostí shodoval s mými radami, by mohl dopadnout špatně, kdyby má doporučení nebyla správná. Ale mohl by skončit dobře, kdyby se události neshodovaly s mými doporučeními, která byla chybná. Ať zvolíme jakýkoli přístup k posouzení těchto doporučení, realistickým úkolem je vyhodnocení událostí samotných – skutečného běhu dějin. Nelze tak učinit bez hodnotových úsudků. Nechci předem vyjmenovávat hodnoty, jejichž prostřednictvím na události nahlížím, ale budu je odhalovat postupně. V konečné fázi bude soudcem mé vlastní svědomí.

Knihu jsem původně napsal pro maďarskou veřejnost. Maďarské vydání se objevilo v r. 1989 před prvními svobodnými parlamentními volbami v této zemi a s malými úpravami nakonec vyšla v 16 dalších jazycích. V předmluvě k cizojazyčným vydáním bylo varováno, že má doporučení nelze mechanicky aplikovat na jiné země. Ačkoliv jsem se domníval, že mnohé aspekty mých doporučení mají obecnou platnost, bylo třeba je přizpůsobit podmínkám v každé zemi. Proto je zde vhodné zaměřit se na zkušenosti z Maďarska a prohloubit je odkazy na vývoj v České republice, Polsku a Rusku.

Úplný výčet by musel obsahovat 15-20 otázek, o nichž se hovořilo v této knize. Při pohledu zpět vidím, že jsem měl v mnohém pravdu, ale v několika málo případech jsem se mylil. Doufám, že jednoho dne budu mít příležitost udělat podrobnější hodnocení, ale teď se omezím pouze na dvě otázky. První se týká reformy vlastnických vztahů a rozvoje soukromého sektoru, kde jsem přesvědčen, že má doporučení byla v zásadě správná. Druhá se týká makroekonomické stabilizace. Zde je mé vysvědčení smíšené: zčásti jsem měl pravdu, zčásti jsem se mylil.

2. Reforma vlastnických vztahů a rozvoj soukromého sektoru

Cesta ke svobodné ekonomice vyjadřovala nesouhlas se základní koncepcí tržního socialismu. Odmítala představu, že by mělo být zachováno dominantní státní vlastnictví, spojené s tržní koordinací. Tento postoj provokoval stoupence tržního socialismu, zejména mnoho reformních ekonomů ve východní Evropě a mnoho sociálních demokratů starého ražení na Západě. Kniha vyjadřovala krédo svého autora, který podporoval ekonomický systém, kde bude převládat soukromé vlastnictví. V tomto ohledu se kniha nelišila od mnoha návrhů vznikajících na Západě. Ale tato široká shoda nechávala otevřené důležité otázky. Která cesta k vytvoření tohoto sys-

ních ekonomik i mimo ně. Všechny takové žádosti jsem odmítl. Ale pojem poradce má i širší význam: je to člověk, který se zabývá výzkumem a dává politická doporučení, aniž by k tomu byl vyzván. Jako autor *Cesty ke svobodné ekonomice* se považuji za poradce v širším smyslu slova. Za mlada, právě před Maďarskou revolucí v r. 1956, jsem náležel ke skupině, která doporučovala reformy. Od porážky revoluce uplynulo 33 let, během nichž jsem nevypracoval žádný další komplexní návrh týkající se hospodářské politiky. Soustředil jsem se na výzkum. Moje úloha se radikálně změnila do vyhlášení prvních svobodných voleb v Maďarsku, kdy jsem si uvědomil, že nastal čas předkládat návrhy, které ve mně uzruly.

tému je nejlepší? Jaká bude vlastnická struktura v ekonomice po skončení přechodného období? O kterou z mnoha variant kapitalismu založeného na soukromém vlastnictví bychom měli usilovat?

O rozvoji soukromého sektoru vzniklo mnoho představ. Ve stručnosti zde vytýčím dvě čisté strategie. Většina podrobných praktických návrhů ze začátku 90. let se blížila jedné či druhé a diskuse se soustředily na střet mezi nimi.

2.1 Strategie organického rozvoje

První strategie, kterou nazývám strategií organického rozvoje, má pět hlavních charakteristik:

- nejdůležitějším úkolem je vytvoření příznivých podmínek pro rozvoj soukromého sektoru zdola nahoru. Hlavní pobídkou pro růst soukromého sektoru je masový vstup nových firem. Tomuto procesu musí napomáhat odstraňování bariér volného přístupu, záruka jistoty soukromého vlastnictví (prostřednictvím institutů vytvořených k prosazování soukromých smluv) a obezřetné uplatňování „kladných opatření“ na podporu rozvoje soukromého sektoru (např. v daňové a úvěrové politice);

- většinu státních podniků je třeba privatizovat. Základní metodou jsou prodeje. Státní aktiva je třeba prodávat hlavně zájemcům mimo podniky a dávat přednost těm, kdo jsou ochotni zaplatit slušnou cenu a zavázat se k investicím do společnosti. Jestliže bude kupující pocházet z daného podniku, musí zaplatit skutečnou cenu. Privatizace do rukou zaměstnanců se nesmí zvrhnout na skrytou formu předávání majetku;

- třetí charakteristika strategie organického rozvoje vyplývá z druhé: je třeba zabránit jakémukoli předávání státního majetku;

- je třeba dávat přednost prodejem, kdy vznikne dominantní vlastník. Může jím být podnikatel, skupina vlastníků nebo soukromá společnost (domácí či zahraniční) s tradicí soukromého vlastnictví. Obzvlášť žádoucím vlastníkem je strategický investor, který je připraven přinést do společnosti významnou kapitálovou injekci. Tam, kde bude zvolena forma veřejné společnosti s ručením omezeným, rozptýlení určitého podílu akcií není třeba bránit. Ale kdykoli je to možné, každá společnost by měla mít hlavního vlastníka;

- společnosti se musejí vyrovnávat s tvrdšími rozpočtovými omezeními, aby zajistily finanční kázeň nezbytnou v tržní ekonomice. Bude třeba přijmout novou legislativu včetně zákona o bankrotu, o účetnictví a bankovníctví a důsledně ji prosazovat. Trojice hesel privatizace, liberalizace a stabilizace nezajistí úspěšný přechod. Stejně důležitá jsou tvrdší rozpočtová omezení.

Státní podniky s chronickými ztrátami není třeba privatizovat za každou cenu a uměle je udržovat příliš dlouho při životě. S tvrdšími rozpočtovými omezeními dojde mezi nimi k přímé selekci. Rentabilní podniky mohou být prodány dříve či později. Neprodejné podniky s nulovou nebo zápornou hodnotou musejí jít do konkursního řízení, jejich pouhé předání není možné. Privatizace cestou bankrotu a likvidace je jednou z hlavních metod změny vlastnických vztahů.

Podíl soukromého sektoru na hrubé produkci se bude zvyšovat tak, jak budou vznikat nové soukromé podniky a jak se bude zmenšovat státní sektor. Stát se zmenšuje dvěma způsoby: státní podniky jsou buď prodány soukromým vlastníkům nebo jdou do konkursu a končí.

2.2 Strategie rychlé privatizace

Druhou strategií nazývám strategií rychlé privatizace. Má tři hlavní charakteristiky:

– nejdůležitějším úkolem je co nejrychlejší zrušení státního vlastnictví;
– hlavní metodou privatizace je určitá forma předání majetku (např. kuponová metoda), kterou se bezplatně a rovnoměrně rozdělují majetková práva k privatizovaným státním společnostem mezi občany. Při tomto přístupu lze tolerovat nebo dokonce podporovat převzetí podniku manažery. V mnoha případech tak dojde ze strany managementu k pseudokoupi, protože manažeři zaplatí velmi nízkou cenu, která se téměř rovná získání vlastnických práv zadarmo;

– rozptýlenému vlastnictví není třeba bránit. Vlastně ho lze preferovat. Je však třeba zdůraznit, že se všichni občané budou podílet na vlastnických právech v bývalých státních podnicích, takže vznikne „lidový kapitalismus“.

Tato strategie má o dvě charakteristiky méně než strategie organického rozvoje. Obhájci rychlé privatizace také schvalovali rozvoj soukromého sektoru zdola nahoru, ale ve svých návrzích to nezdůrazňovali, zatímco obhájci organického rozvoje to kladli do popředí reformy vlastnictví. Obdobně zastánci rychlé privatizace v podstatě schvalovali utužování rozpočtových omezení. Nenaléhali sice na udržení měkkých rozpočtových omezení, ale požadavek tvrdého rozpočtového omezení se v jejich návrzích ztratil, a to nikoliv náhodou. Vráťím se k tomu v souvislosti s českými a ruskými zkušenostmi.

Nejvýznamnějším rozdílem mezi oběma strategiemi nejsou jednotlivé body v každé skupině charakteristik, ale ty body, na něž se klade největší důraz, tj. kam strategie navrhují zaměřit politickou pozornost, legislativní a administrativní kapacity, intelektuální zájem a výzkumné aktivity. V tomto ohledu jsou obě strategie velmi odlišné. Strategie organického rozvoje klade důraz na zdravý růst nového soukromého sektoru, zatímco strategie rychlé privatizace prosazuje rychlou likvidaci státního sektoru.

Cesta ke svobodné ekonomice a ostatní moje díla, která byla uveřejněna zhruba ve stejné době, nastiňovala a doporučovala strategii organického rozvoje. Nebyl jsem tehdy jediný: několik dalších analytiků nabízel podobné pohledy. Velmi si vážím postojů těchto autorů: Andreffa (1992), Boltona a Rolanda (1992), Brabanta (1992), McKinnona (1992), Murrella (1992a, b a c), Murrella a Wanga (1993) a Poznaňského (1993). Ale stoupenci organického rozvoje představovali malou skupinu západních akademických ekonomů. Většina ekonomické obce podporovala strategii rychlé privatizace a často přitom používala útočnou argumentaci. Dnes jsem si jist, že strategie organického rozvoje byla správná. Strategie rychlé privatizace byla při nejlepším horší a při nejhorším škodlivá.³⁾

2.3 Myšlenková podpora strategií

Kde obě strategie nacházely svou inspiraci? Nikdo nenabízel přímou linii myšlení ani nevytvořil model, který činil závěry z přesně formulovaných předpokladů. Obhájci obou strategií mísili znalosti z ekonomie s intuicí nebo s určitou vizí, jak by se kapitalismus měl rozvíjet. Když jsem znovu pročetl díla té doby, nebylo mým úmyslem objevovat, kteří autoři jsou citováni. Spíše to bylo čtení mezi řádky, abych zjistil, jaké myšlenky inspirovaly dané vize. Uvědomuji si, že se pohybuji na vratké půdě a že bych mohl předložit nepřesnou interpretaci. Nicméně se na otázku pokusím odpovédět.

3) Dyck (2000) dokládá, že většina tranzitivních ekonomik, které používaly přímé prodeje a koncentrované vlastnictví spojené s otevřeností vůči zájemcům mimo podniky, měla vyšší tempa růstu než průměr celého regionu. Země, které zavedly kuponovou privatizaci s rozptýleným vlastnictvím, měly tempa růstu nižší než průměr.

Začnu s lehčí částí tohoto úkolu, s introspekci. Která díla a které myšlenkové proudy nejvíce ovlivnily mne, když jsem v 80. letech přemýšlel o reformě vlastnických vztahů? Jedním zdrojem inspirace byl Friedrich Hayek, zejména jeho myšlenky o vývoji tržní ekonomiky a jeho opozice vůči „konstruktivismu“ (viz Hayek, 1960, 1989). Považoval jsem za groteskní, že by moji čeští kolegové, kteří se při několika příležitostech na Hayeka odvolávali, měli „uvařit“ pravidla hry pro kuponovou privatizaci a státní instrukce pro její uvedení do praxe. Hayek totiž přikládal ohromný význam spontánnímu charakteru kapitalismu, způsobu, jak si evolučními prostředky vybírá životaschopné instituce, které mohou přežít.

Dalším z myšlenkových zdrojů byl pro mne Joseph Schumpeter – nikoliv Schumpeter z doby vydání díla *Kapitalismus, socialismus a demokracie* (1976 [1942]), který vkládal naivní víru v tržní socialismus, ale ranější Schumpeter (1968 [1911]), který považoval podnikatele za ústřední postavu kapitalismu. Schumpeterova tržní ekonomika není sterilním, rovnováhou svázaným walrasiánským světem. Je to svět skutečného soupeření, kde lidé zakládají nové firmy, dobývají nové trhy a zavádějí nové produkty. Měl jsem pocit, že po ochromujícím přídele byrokracie potřebuje východní Evropa desítky tisíc schumpeterovských podnikatelů. S tím úzce souvisí Schumpeterova dobře známá představa o kreativní destrukci. V mém současném uvažování je spojována s utužováním rozpočtových omezení a s bolestnou, ale z toho plynoucí nezbytnou přirozenou selekcí. Dynamický proces výstupů a vstupů je hnací silou přemísťování prostředků z méně výkonných do výkonnějších firem (viz Caballero a Hammour, 2000).

Třetím zdrojem inspirace byla představa počátků, rozvoje a upevnění kapitalismu, která se v mé mysli utvářela na základě četby odborné literatury. Patřila sem škola kolem Francouzských análů, díla Fernanda Braudela a dalších (která objasňují evoluční povahu tohoto procesu, zejména Braudel, 1985 [1975]) a studie týkající se obchodního práva a finanční kázně, které byly zaváděny za raného kapitalismu.

A konečně jsem byl silně ovlivněn studiem socialistických systémů. Výraz instituce jsem nepoužíval v každém druhém odstavci, jak se nedávno stalo módou. Ale chápal jsem, co je systém a rozdíl mezi socialismem a kapitalismem. A byl jsem si vědom toho, že tento rozdíl nezmizí pouhou privatizací, stabilizací a liberalizací.

Jaké myšlenkové zdroje ovlivnily obhájce rychlé privatizace a inspirovaly jejich vizi, jak rychle „vybudovat“ kapitalismus? Odvolávat se obecně na vliv ekonomiky hlavního proudu nestačí. I když se stoupení rychlé privatizace na ně neodvolávají, jsem přesvědčen, že jsou pod silným vlivem dvou autorů. Jedním z nich byl (hrou osudu) Karel Marx a druhým Ronald Coase. Připouštím, že jde o zvláštní spojení.

Vytříbení marxisté by nazvali strategii rychlé privatizace vulgárním marxismem. Dodal bych, že to, co převzala z Coaseho, je rovněž vulgárním coaseismem. Pod pojmem vulgární marxismus se zde rozumí tato formulace: změna vlastnictví není nezbytnou, ale postačující podmínkou kapitalismu. Kapitalistické majetkové vztahy tvoří základnu, která vytváří svou vlastní nadstavbu: instituce, politické uspořádání a ideologii nezbytnou k obsluze kapitalistické základny.

Historie a postsocialistický přechod ukazují, že vztah mezi základnou a nadstavbou je mnohem složitější. Pouhá existence kapitalistických majetkových vztahů není postačující pro upevnění kapitalismu. Transformace ekonomiky a společnosti často probíhá současně, přičemž se v mnoha ohledech navzájem ovlivňují. K pokroku dojde v jedné oblasti, pak v druhé jako reakce na tuto první oblast. Neexistuje žádné univerzální pravidlo, kterým se sled vzájemných vlivů řídí. Jestliže snad transformaci politických, právních a kulturních institucí předchází razantní reforma vlastnických vztahů, pak může institucionální transformace postupovat pomalu a bolestně se značnými společenskými náklady. I když je to proveditelné, není tak docela jisté,

že nejprospěšnějším postupem je rychlá a razantní reforma vlastnických vztahů předcházející transformaci doprovodných institucí.

Z hlediska zjednodušené formulace vulgárního coaseismu není podstatné, je-li počáteční přidělení právních nároků neefektivní. Alokace se nakonec stane efektivní tehdy, když:

- výměna proběhne na dokonale konkurenčním trhu,
- jde o svobodnou výměnu a pro uzavření nové dohody neexistují žádné překážky,
- uzavření nové dohody buď nevyvolá žádné transakční náklady nebo vede k nízkým nákladům (viz Coase, 1960).

Co když však tyto podmínky neplatí? V tranzitivních ekonomikách tomu tak vlastně často je: se zajištěním těchto podmínek existují vážné problémy. Nové vyjednání a novou dohodu o přidělení vlastnických práv mohou blokovat mocné zájmové skupiny (jako např. v Rusku). Kromě toho v období nového přidělování práv mohou vzniknout ohromné společenské náklady.

2.4 Zkušenosti ze čtyř zemí

V tranzitivních ekonomikách existuje těsný kauzální vztah mezi zdravým rozvojem soukromého sektoru, utužením rozpočtových omezení, energickou restrukturalizací výroby a růstem produktivity práce jako konečným důsledkem. Růst produktivity práce zde má větší vypovídací hodnotu než růst HDP na hlavu, protože vrhá jasnější světlo na efekt restrukturalizace. Socialismus zanechal dědictví masové nezaměstnanosti v zaměstnání. Strategie organického rozvoje se chce s tímto odkazem vypořádat, i když to znamená činit bolestná a nepopulární opatření. Strategie rychlé privatizace před tímto problémem couvá. Produktivita práce v Maďarsku v r. 1998 byla o 36 % vyšší než v r. 1989, v Polsku o 29 %. V České republice byla vyšší pouze o 6 % než v posledním roce socialismu. A v Rusku byla v r. 1998 o 33 % nižší než v r. 1989 (viz Hospodářská komise pro Evropu, 1999, s. 128-131).

Maďarsko sledovalo organický rozvoj svého soukromého sektoru a nejvíce se přiblížilo pěti výše uvedeným charakteristikám strategie.⁴⁾ Jeho zkušenosti bychom ale neměli idealizovat. Docházelo k mnohým pochybením nejenom při bezplatném rozdělování, ale také při privatizaci prostřednictvím prodeje. Ačkoliv nepropukl žádný z velkých korupčních skandálů, odborníci i veřejnost se domnívají, že zneužití nebylo řídkým jevem.

Ekonomické výsledky Maďarska jsou však impozantní. Vznikly stovky tisíc malých a středních firem. Utužení rozpočtového omezení v první polovině 90. let umožnilo, aby podniky pročistil přirozený výběr. Docházelo k tomu současně s citelným posílením finanční kázně. Retězce vzájemných dluhů mezi podniky byly přerušeny a zvýšila se kvalita soukromých smluv. Začala konsolidace bank. Takový vývoj přilákal značný zahraniční kapitál. Ten byl jedním z hlavních faktorů, které vysvětlují vyšší produktivitu a objem exportů Maďarska.

Polsko občas koketovalo se strategií rychlé privatizace, ale jeho hospodářská politika se blížila strategii organického rozvoje. Mnoho polských ekonomů dnes uznává, že kromě makroekonomické stabilizace se polský úspěch zakládal na hromadném vzniku nových firem, prudkém růstu soukromého sektoru zdola nahoru a na přílivu zahraničního kapitálu (viz Dabrowski, Gomulka a Rostowski, 2000).

4) Je těžké říci, do jaké míry *Cesta ke svobodné ekonomice* ovlivnila maďarské vlády, které se střídaly ve čtyřletých intervalech. Politici obvykle nepřiznávají své myšlenkové dluhy. V Maďarsku se v té době vedly o této knize prudké diskuse nejenom v odborném tisku, ale také v novinách, v rozhlase a televizi. Mnoho předních politiků a jejich poradců si ji určitě přečetlo.

Na začátku 90. let politici v té části, která se stala Českou republikou, byli první, kdo chtěli aplikovat strategii rychlé privatizace. Václav Klaus, ministerský předseda země a ekonom, se zastával kuponové privatizace, která byla energicky prosazena.⁵⁾ Mnoho analytiků nabízelo vysvětlení, proč kuponový program nepřinesl očekávané výsledky (viz Coffee, 1996, 1998; Ellerman, 1998; Nellis, 1999; OECD, 1998, 2000). V první etapě byla státní aktiva rozptýlena mezi miliony vlastníků kuponů, aby pak byla znovu soustředěna v investičních fondech. Ale fondy neměly žádný kapitál na rozvoj zastaralých společností nebo na skutečné investice. Navíc byly propleteny s velkými komerčními bankami, které byly z velké části nebo zcela vlastněny státem. Tato vlastnická struktura nemohla vytvořit silnou správu podniků. Restrukturalizace vážla. Přes halasnou rétoriku o svobodném podnikání určenou okolnímu světu se i nadále používala měkká rozpočtová omezení. Zatímco privatizace prostřednictvím prodeje přináší přirozený výběr, převod vlastnických práv předáním majetku zachovává existující strukturu. Výkonnost České republiky byla zklamáním. Zdá se, že mnoho problémů vysvětluje strategie rychlé privatizace, ačkoliv k zaostávání ekonomiky přispěly i vážné chyby v makroekonomické politice.

Rusko je snad nejsmutnějším příkladem selhání strategie rychlé privatizace. Zde se každá charakteristika této strategie projevila v extrémní podobě: byl zaveden kuponový program spojený s hromadně manipulovanými transfery majetku do rukou manažerů a privilegovaných úředníků. V tomto prostředí proběhla bezprecedentní vlastnická reforma, kdy vlastnictví přírodních zdrojů, zejména nafty a zemního plynu, vyvlastnila oligarchie.⁶⁾ Ruské potíže úzce souvisejí s přetrváváním měkkého rozpočtového omezení v podobě, která infiltrovala a poškodila každou buňku ekonomiky a státu jako celku. Rusko se stalo „neplatící společností“ (viz Pinto, Derbentsov a Morosov, 1999). Podniky neplatí svým dodavatelům, zaměstnavatelé neplatí svým zaměstnancům a dlužníci neplatí bankám, které jim půjčily. To všechno toleruje exekutiva a soudní moc. Vlastně i stát dává často špatný příklad, když se opožďuje s výplatou mezd státních zaměstnanců a platbou jejich příspěvků na pojištění a s výplatou důchodů.

2.5 Přehled čtyř argumentů

Nezapomínejme na charakteristiky, výsledky a myšlenky stojící za oběma strategiemi reformy vlastnických vztahů a rozvoje soukromého sektoru a uvažujme o některých argumentech, které jsme slyšeli v diskusích na začátku 90. let. Za prvé, obhájci rychlé privatizace horlivě pronášeli etické úvahy. Tvrdili, že každý občan musí dostat stejný podíl na státním majetku kvůli spravedlnosti. Zkušenosti ukázaly, že jde o pokrytecké tvrzení. Původní přidělení majetku trvalo jen krátce, pak ustoupilo vysoce koncentrovanému vlastnictví bývalého státního majetku. V Rusku to vedlo k absurdní, zvrhlé a extrémně nepoctivé formě oligarchického kapitalismu.⁷⁾

5) Nápad s kupony nevznikl v České republice. Objevil se už dříve v Polsku v práci Lewandowskiego a Szomburga (1989). O českém programu Klaus (1997, s. 72) v r. 1992 napsal: „Naše nestandardní kuponová privatizace se ukázala jako rychlá a efektivní“.

6) Kritickou analýzu důsledků ruské privatizace viz Black, Kraakman a Tarassova (2000). Bariéry svobodného přístupu viz Broadman (2000) a Desai a Goldberg (2000).

7) Netvrdím, že privatizace formou prodeje je ve srovnání s předáním majetku nezbytně „čistší“. Už dříve jsem uvedl, že v Maďarsku pravděpodobně došlo k několika podezřelým transakcím. Vše, čeho chci dosáhnout, je odmítnout tvrzení, že bezplatné rozdělování je svou podstatou spravedlivé. V každém případě většina Rusů hleděla na kupony od počátku s podezřením a neočekávala, že jim přinesou citelné zlepšení jejich finanční situace (viz Blasi, Kroumova a Kruse, 1997).

Jestliže se státní aktiva prodají za korektní cenu, nezmění se tím rozdělení bohatství nebo příjmu. Státní bohatství se nezmenšuje: mění prostě svou formu. Příjem z privatizace se musí investovat, nikoliv spotřebovat. Alespoň během mohutné vlny privatizace, kdy se prodávala značná část sektoru energetiky a telekomunikací, používalo Maďarsko své příjmy na snížení zahraničního zadlužení. Následné snížení plateb úroků a zlepšení úvěrové spolehlivosti země přinesly všem Maďarům opravdové zisky.

Za druhé, obhájci organického rozvoje kladli velký důraz na sociologické otázky. Pro upevnění kapitalismu je nezbytné zburžoaznění společnosti spolu s rozvojem třídy vlastníci majetek. Velkou roli hraje v určité etapě zralého kapitalismu fragmentované vlastnictví akcií spojené s institucionálním vlastnictvím. Ale nelze předbíhat. Příchod institucionálních investorů nemůže nahradit transformaci stratifikace společnosti. Tento argument se potvrdil v prvním desetiletí následujícím po socialismu. Existuje těsná korelace mezi mírou ekonomického úspěchu a novým rozvrstvením společnosti.

Za třetí, argumenty, které na ekonomy nejvíce působily, se týkaly ekonomické efektivnosti. V tomto ohledu je strategie organického rozvoje daleko nejlepší. Nové soukromé společnosti jsou obecně produktivnější než ty, co zůstaly ve státním vlastnictví, nebo ty, co byly privatizovány během přechodného období (viz Konings, Lehmann a Schaffer, 1996; Konings, 1997). Schumpeterovský duch podnikání (smete neefektivní, neživotaschopné podniky; dává možnost novým, skutečným vlastníkům odhodlaným vytvořit řád; přitahuje zahraniční kapitál ochotný k velkým moderním investicím) zvyšuje růst produktivity a podporuje exportní výkonnost.

Nakonec jsou zde politické argumenty. Kuponový program byl rozhodující pro vítězství vládnoucí strany ve druhých svobodných volbách v České republice. Je to jediný případ ve východní Evropě za uplynulých 10 let, kdy stejná vláda pokračovala ve druhém období. Dle tohoto měřítko byla privatizace úspěchem.⁸⁾ Naproti tomu koalice, které vládly v prvním volebním období v Maďarsku a Polsku, ve druhých všeobecných volbách neuspěly. Soupeřící koalice, které se ujaly vlády, sledovaly velmi shodnou strategii organického rozvoje jako jejich předchůdci. O čtyři roky později, kdy se zdržely toho, aby jako volební zbraň používaly privatizaci předáním majetku, utrpěly porážku. Podle Machiavelliho kritéria udržení moci se tak rychlá privatizace ukázala příznivější.

Všude, zejména v Rusku, obhájci rychlé privatizace opakovaně tvrdili, že otevřeli se okno příležitosti privatizovat, je třeba tuto příležitost využít a rychle provést privatizaci. Musí se to udělat, dokud ještě je státní byrokracie zmatená, slabá a neschopná odporovat. Změna vlastnictví se musí stát nezvratnou pro případ, že už další šance nikdy nebude.

Toto tvrzení nelze ani potvrdit ani vyvrátit čistě logickými, teoretickými prostředky. Žádný protiargument nelze dostatečně obhájit. Ačkoliv je dnes jasné, že např. česká demokracie nebyla ohrožena návratem komunistů ani novým příjezdem sovětských tanků, v r. 1991 to tak zřejmé nebylo.

Z tohoto hlediska je problematické zejména zpětné hodnocení událostí v Rusku. Opakovaně se tvrdilo, že rozsáhlou privatizaci je třeba rychle provést dříve než komunistická strana dosáhne svého volebního vítězství. V Dumě by nebylo možné prosadit žádný způsob privatizace, kdyby tam tón začala udávat komunistická strana.

Domnívám se, že za tímto tvrzením se skrývá chybné, na hlavu postavené příčinné vysvětlení. Kdyby se privatizace ubírala jiným směrem a bez tolika kříklavých

8) O dva roky později tato vláda uprostřed volebního cyklu padla – v nemalé míře kvůli chybám v hospodářské politice, které udělala.

zneužití a společenských ztrát, neexistovala by v Rusku tak silná nostalgie po komunistickém systému. Dopad reformy vlastnických vztahů na společnost může být nezvratný. Pevnější základ pro nezvratný postup kapitalismu by se však vytvořil, kdyby vznikla široká vrstva buržoazie, kdyby se důsledně uplatňovala vlastnická práva a soukromé smlouvy, kdyby došlo k institucionalizaci demokracie a kdyby se tržní ekonomika těšila politické podpoře většiny voličů.

3. Makroekonomická stabilita

Když jsem znovu procházel *Cestu ke svobodné ekonomice*, byl jsem spokojen při četbě kapitoly o privatizaci. Totéž nemohu říci o kapitole týkající se stabilizace. Kdyby mě nějaký zázračný stroj času mohl přenést zpátky do té doby (s mým dnešním myšlením), před odesláním knihy do tisku bych kapitolu o stabilizaci přepsal. V ní jsem se zabýval několika otázkami, z nichž třem se zde budu věnovat.

3.1 Načasování

Když jsem v r. 1989 knihu psal, Maďarsko sužovaly vážné makroekonomické problémy, které vyžadovaly razantní nápravu. Bylo jasné, že změna bude bolestivá, ale opomíjela se otázka, kdy by se měla provést. Moje kniha doporučovala provést ji právě tehdy – v příštím roce nebo dvou letech. Toto doporučení se brzy opakovalo v českém, polském a ruském vydání knihy a v několika dalších cizojazyčných vydáních.

Hlavním argumentem bylo, že se otvírala nová kapitola historie. Svobodně zvolená vláda bude mít v té době morální právo požadovat od veřejnosti, aby přinesla oběť. Bude ještě možné tvrdit, že se vláda snaží napravit nejhorší omyly minulého režimu (jakož i ty, které by se mohly korigovat nejrychleji). Jestliže změny budou odloženy, lidé se budou oprávněně či neoprávněně domnívat, že obtíže způsobila demokraticky zvolená vláda, nikoliv předchozí systém.

Stále se domnívám, že tento postoj byl správný. Dramatické opatření tohoto typu bylo přijato v r. 1990 v Polsku v rámci reformního programu ministra financí Leška Balcerowicze. A zatímco jsem v této práci nejprve českou vládu kritizoval, chtěl bych vzdát hold Klausově vládě za odvážné změny, které v r. 1991 prosadila v makroekonomické politice. Jako Maďar upřímně lituji toho, že vláda mé země odmítla rychlou makroekonomickou změnu a že opozice na ni nečinila nátlak. Taková rozhodnutí závisela na politické vůli, nikoliv na objektivních ekonomických podmínkách. Přední politici se báli udělat nepopulární kroky. Změna byla proto odložena za první čtyřleté období parlamentu do jeho druhého období po uplynutí osmi měsíců. V r. 1995 byla konečně schválena, když se Maďarsko v důsledku krize mexického pesa přibližovalo finančnímu kolapsu. Nebyl dostatek dobrých rad. V poslední horečnaté minutě než se vláda přiměla učinit nápravná opatření na odvrácení krize, zazněly katastrofické signály.

Většina odborníků souhlasí s tím, že tato odložená změna stála více než kdyby k ní došlo dříve. Avšak takové rozhodnutí se nedělá v čistě racionálním ekonomickém kontextu. Existuje tu i etické a politické dilema. Je to otázka mezičasového rozložení bolesti a zisku a přijetí politické ceny nepopulárních opatření.

3.2 Predikce

Návrhy předkládané v mé *Cestě ke svobodné ekonomice* se zakládaly na mých předpovědích makroekonomických důsledků přechodu. Moje prognóza však nebyla

správná. Nepředpovídal jsem tak hlubokou recesi, jaká následovala; ve svých očekáváních budoucího růstu jsem byl příliš velký optimista. Mnozí mí kolegové v Maďarsku i v cizině vydávali realističtější předpovědi. Dávám si za to špatnou známku, protože jsem měl informace, na jejichž základě jsem mohl vypracovat lepší předpovědi. Např. jsem si mohl pozorněji přečíst svou vlastní knihu *Socialistický systém*, vydanou v r. 1992, která ve mně mohla vzbudit tento postup uvažování:

– socialistický systém za sebou zanechal značně deformovanou strukturu vstupů a výstupů. Její náprava volala po kreativní destrukci. Ale zatímco destrukce probíhá rychle, tvorba je mnohem pomalejší. Bilance obou procesů naznačovala, že dojde k hluboké recesi;

– socialistický systém si vytvořil zvláštní mechanismus koordinace činností. Ačkoliv byl tento mechanismus neefektivní, přesto fungoval. Se změnou systému se starý mechanismus zhroutil, ale nový tržní mechanismus ještě nestačil převzít veškeré úkoly koordinace. Ve studii o transformační recesi, kterou jsem napsal později (1993b), jsem tuto situaci nazval institucionální zemí nikoho.

Tyto změny spolu s ostatními faktory způsobily, že region zažil nejhlubší recesi v mezinárodní ekonomické historii. Dříve než mohla nějaká změna a transformace uspět, bylo třeba změnit a prohloubit tradiční recepty pro makroekonomickou stabilizaci.

3.3 Čeho lze dosáhnout okamžitým opatřením

Cesta ke svobodné ekonomice doporučovala, aby byl okamžitě přijat radikální akční program. Ani dnes neodmítám představu balíčku radikálních změn, v jehož rámci je přijato několik opatření zároveň. Dobře sestavený balíček řádně vyvážených opatření může naráz nastolit rovnováhu v několika důležitých veličinách makroekonomiky nebo alespoň přiblížit ekonomiku únosnému stupni nerovnováhy (např. snížením běžného deficitu nebo rozpočtového deficitu na udržitelnou výši).

Co na tomto návrhu kritizují dnes, je špatně položený důraz. Příliš mnoho pozornosti se věnovalo tomu, co lze pomocí balíčku drastických změn dosáhnout rychle a příliš málo tomu, jak upevnit tuto rychle vytvořenou situaci a nastolit další, trvalé zlepšení. Dosáhnout rovnováhy v ekonomice je obtížné a je velmi snadné znovu ji ztratit. V 90. letech se opakovaně v České republice, Maďarsku, Polsku a Rusku zdálo, jakoby makroekonomika byla na správné koleji. Pak vždy přišel další úder: zpomalení nebo dokonce zhoršení některých ukazatelů. Pro udržitelný růst je třeba provést ne jeden makroekonomický zásah, ale hluboké komplexní institucionální reformy.

Moje kniha se přiměřeně zabývala vším, co přímo či nepřímo souviselo s rozpočtovým omezením. Ale nemohu sám u sebe omluvit chybu, kterou udělali také mnozí jiní: nepoukázovali dostatečně důrazně na význam dalších reforem. Snadno a rychle zlepšíme rozpočtovou bilanci jedním rázem, řekněme zvýšením sazeb u existujících daní. Ale trvalé zlepšení vyžaduje radikální daňové reformy, širší daňovou základnu, zavedení nových daní a jejich důsledné vybírání. Je to však pouze jedna stránka fiskální reformy, snad ta nejjednodušší. Druhá stránka vyžaduje snižování státních výdajů reorganizací státního aparátu a financování školství, zdravotnictví a dalších sociálních systémů. Obdobně lze snadno prohlásit měnu za směnitelnou. Mnohem obtížnější je zorganizovat efektivní systém mezinárodních plateb, rozvíjet silné styky mezi domácím a mezinárodním bankovníctvím a garantovat dodržování mezinárodních platebních dohod.

Makroekonomická stabilizace není bitva, ale nekonečná válka. A stabilizaci nelze dosáhnout bleskovou válkou. Institucionální reformy lze provádět krok za krokem,

pomocí řady větších či menších reforem. Lituji toho, že toto nebyla hlavní myšlenka *Cesty ke svobodné ekonomice*.

4. Závěr

Diskuse na začátku 90. let se týkala volby mezi postupem po etapách a šokovou terapií. Domnívám se však, že šlo o chybné rozdělení a nebudu to tedy dále řešit. Ze všeho vyplývá jediné měřítko: rychlost. Zatímco rychlost je důležitá, není prvotní mírou úspěchu. Tehdy byli mnozí účastníci postsocialistické transformace posedlí rychlostí.⁹⁾ České republice se dostalo blahopřání za to, že byla první zemí, která privatizovala větší část své ekonomiky. Soukromý sektor v Maďarsku učinil srovnatelný příspěvek až o dva roky později a Polsko snad až o tři roky později. Ale oč jde? Transformace společnosti není koňský dostih. Hlavním ukazatelem úspěchu není, kdo projde cílem jako první.

Přílišný důraz na rychlost vede k netrpělivosti, agresivitě a aroganci. Ironicky vzato, výraz hromadná privatizace používaný jako synonymum pro předání majetku a kuponový program je pravým opakem masové kolektivizace za Stalina. Stalin nechtěl ztratit mnoho času s tím, že by se obtěžoval dobrovolnou kolektivizací. Za použití nemilosrdného násilí uvalil na rolníky během dvou až tří let kolektivní vlastnictví. Nechci toto srovnání přehánět – v 90. letech se nepožadovaly žádné gulagy ani násilí. Prosazování změny bylo jemnější. Přesto zde existovala jistá podobnost: podřízení reformy vlastnických vztahů politickým účelům, děs z postupné změny, netrpělivost a posedlost rychlostí.

Přechod od socialismu ke kapitalismu musí být organickým procesem. Je to podivná směsice revoluce a evoluce. Jde o proces pokusů a omylů, který ponechává nebo likviduje staré instituce, a zkouší, přijímá nebo odmítá nové. Každý prvek v tomto procesu by mohl být velmi rychlý, dost rychlý nebo pomalý. Každý má svou přiměřenou rychlost. Některé události žádají jednorázový zásah. Mnoho jiných procesů postupuje kupředu přírůstkovými změnami.

Existují důležitější kritéria než rychlost. Vycházím z přesvědčení, že kapitalismus je nadřazený socialismu. Z toho vyplývá, že čím jsou základy kapitalismu pevnější, tím bude vyšší středně a dlouhodobá výkonnost tohoto systému. Důraz je tedy třeba klást na konsolidaci a stabilitu a zároveň na to, aby se růst stal udržitelným, nikoliv aby lámal rekordy.

Literatura

Andreff, W.: French Privatization Techniques and Experience: A Model for Central-Eastern Europe? In: Targetti, F. (ed.): *Privatization in Europe: West and East Experiences*. Aldershot, U.K., Dartmouth 1992.

Black, B. S., Kraakman, R., Tarassova, A.: Russian Privatization and Corporate Governance: What Went Wrong? *Stanford Law Review*, 2000, č. 6, s. 1731-1808.

Blanchard, O.: *The Economics of Post-Communist Transition*. Oxford, Clarendon Press 1977.

9) Anatolij Čubajs, hlavní postava ruské privatizace, přednášel v květnu 1999 pro Nadaci Carnegieho za mezinárodní mír. Cituji ze zprávy vydané institucí, která ho pozvala: „Když byl Čubajs otázan na svou úlohu ministra privatizace v letech 1992 – 1994, připustil, že jeho privatizační úsilí mohlo být charakterizováno jako ‚bolševický styl‘, jelikož nemělo podporu veřejnosti a bylo rychlé Jeho strategií bylo co nejrychleji privatizovat a využít pro privatizaci každou minutu dne: ‚Nemluvil jsem, privatizoval jsem‘, prohlásil Čubajs“ (CEIP, 1999).

- Blasi, J. R., Kroumova, M., Kruse, D.:** *Kremlin Capitalism: the Privatization of the Russian Economy*. Ithaca, Cornell University Press 1997.
- Bolton, P., Roland, G.:** Privatization Policies in Central and Eastern Europe. *Economic Policy*, 1992, č. 15, s. 275-303.
- Brabant, J. M. van:** Divestment of State Capital. In: Poznanski, K. Z. (ed.): *Constructing Capitalism: The Reemergence of Civil Society and Liberal Economy in the Post-Communist World*. Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press 1992, s. 117-140.
- Braudel, F.:** *The Wheels of Commerce*. London, Fontana Press, Imprint of HarperCollins 1985 (1975).
- Broadman, H.:** Reducing Structural Dominance and Entry Barriers in Russian Industry. Washington, World Bank 2000.
- Coase, R.:** The Problem of Social Cost. *Journal of Law and Economics*, 1960, č. 2, s. 357-376.
- Caballero, R., Hammour, M. L.:** Institutions, Crises and Restructuring. Annual Bank Conference on Development Economics. Washington, World Bank 2000.
- CEIP:** *Meeting Report, May 1999*. Washington, Carnegie Endowment for International Peace 1999.
- Coffee, J. C. Jr.:** Institutional Investors in Transitional Economies: Lessons from the Czech Experience. In: Frydman, R., Gray, Ch., Rapaczynski, A. (eds.): *Corporate Governance in Central Europe and Russia* (vol. 1). New York, Central University Press 1996.
- Coffee, J. C. Jr.:** Investing in a Corporate Monitor for Transitional Economies: The Uncertain Lessons from the Czech and Polish Experiences. In: Hopt, J. K., Kanda, H., Roe, M. J., Wymeersch, E., Prigge, S. (eds.): *Comparative Corporate Governance*. Oxford, Clarendon Press 1998.
- Dabrowski, M., Gomulka, S., Rostowski, J.:** Whence Reform? A Critique of Stiglitz Perspective. Warsaw, Centre for Social and Economic Research 2001.
- Desai, R. M., Goldberg, I.:** The Vicious Circles of Control. Regional Governments and Insiders in Privatized Russian Enterprises. Washington, World Bank 2000 (Research Working Paper 2287).
- Dewatripont, M., Roland, G.:** The Design of Reform Packages under Uncertainty. *American Economic Review*, 1995, č. 5, s. 1207-1223.
- Dyck, A.:** Ownership Structure, Legal Protections, and Corporate Governance. Annual Bank Conference on Development Economics. Washington, World Bank 2000.
- Economic Survey of Europe 1999, No. 3*. New York, United Nations, Economic Commission for Europe 1999.
- Ellerman, D.:** Voucher Privatization with Investment Funds: An Institutional Analysis. Washington, World Bank 1998 (Policy Research Working Paper 1924).
- Hayek, F. A.:** *The Constitution of Liberty*. Chicago, Chicago University Press 1960.
- Hayek, F. A.:** *Order – With or Without Design?* London, Centre for Research into Communist Economies 1989.
- Klaus, V.:** Renaissance: The Rebirth of Liberty in the Heart of Europe. Washington, Cato Institute 1997.
- Konings, J.:** Firm Growth and Ownership in Transition Countries. *Economic Letters*, 1997, s. 413-418.
- Konings, J., Lehmann, H., Schaffer, M. E.:** Job Creation and Job Destruction in Transition Economy: Ownership, Firm Size and Gross Job Flows in Polish Manufacturing 1988-91. *Labor Economics*, 1996, č. 3, s. 299-317.
- Kornai, J.:** *The Road to a Free Economy: Shifting from a Socialist System – the Example of Hungary*. New York, W. W. Norton 1990.
- Kornai, J.:** The Principles of Privatization in Eastern Europe. *De Economist*, 1992, č. 2, s. 153-176 (a).
- Kornai, J.:** *The Socialist System. The Political Economy of Communism*. Princeton, Princeton University Press 1992 (b).
- Kornai, J.:** The Evolution of Financial Discipline under the Postsocialist System. *Kyklos*, 1993, č. 3, s. 315-336 (a).
- Kornai, J.:** Transformational Recession: A General Phenomenon Examined through the Example of Hungary's Development. *Economie Appliquée*, 1993, č. 2, s. 181-227 (b).
- Lewandowski, J., Szomburg, J.:** Property Reform as a Basis for Social and Economic Reform. *Communist Economies*, 1989, č. 3, s. 257-268.
- McKinnon, R.:** *The Order of Economic Liberalization. Financial Control in the Transition to a Market Economy*. Baltimore, John Hopkins University Press 1992.

- Murrell, P.:** Conservative Political Philosophy and the Strategy of Economic Reform. *East European Politics and Societies*, 1992, č. 1, s. 3-16 (a).
- Murrell, P.:** Evolution on Economics and in the Economic Reform of Centrally Planned Economies. In: Clague, Ch., Rausser, G.C. (eds.): *The Emergence of Market Economies in Eastern Europe*. Oxford, Blackwell 1992 (b).
- Murrell, P.:** Evolutionary and Radical Approaches to Economic Reform. *Economics of Planning*, 1992, č. 1, s. 79-95 (c).
- Murrell, P., Wang, Y.:** When Privatization Should Be Delayed: The Effect of Communist Legacies on Organizational and Institutional Reform. *Journal of Comparative Economics*, 1993, č. 2, s. 385-406.
- Nellis, J.:** Time to Rethink Privatization in Transition Economies? *Finance and Development*, 1999, č. 2, s. 16-19.
- OECD:** *Economic Survey of the Czech Republic, 1998*. Paris, Organization for Economic Cooperation and Development 1998.
- OECD:** *Economic Survey of the Czech Republic, 2000*. Paris, Organization for Economic Cooperation and Development 2000.
- Pinto, B., Derbentsov, V., Morozov, A.:** Dismantling Russia's Non-payments System: Creating Conditions for Growth. Washington, World Bank 1999.
- Poznanski, K. Z.:** Poland's Transition to Capitalism: Shock without Therapy. In: Poznanski, K. Z. (ed.): *Stabilization and Privatization in Poland*. Boston, Kluwer Academic Publishers 1993.
- Roland, G.:** *Transition and Economics: Politics, Markets, and Firms*. Cambridge, Mass., MIT Press 2000.
- Schumpeter, J. A.:** *The Theory of Economic Development. An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and Business Cycles*. Cambridge, Mass., Harvard University Press 1968.
- Schumpeter, J. A.:** *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York, Harper and Row 1976.

TEN YEARS AFTER *THE ROAD TO A FREE ECONOMY*: THE AUTHOR'S SELF-EVALUATION

János KORNAI, Collegium Budapest, Szentharomsag u. 2, 1014 Budapest, Hungary (e-mail: kornai@zeus.colbud.hu).

Abstract:

Ten years have passed since the publication of my book *The Road to a Free Economy: Shifting from a Socialist System-the Example of Hungary*. It was the first book to offer comprehensive proposals for the postsocialist transition. This article assesses the book as I see it 10 years later.

Keywords: ownership, private sector, macroeconomic stability

JEL Classification: P210, P310, O110

V Politické ekonomii, 1997, č. 1 byla publikována recenze na knihu Sojka, M., Konečný, B.: *Malá encyklopedie moderní ekonomie*. Praha, Libri 1996, 270 str. Jejím autorem byl M. Mach, který na závěr napsal: „Malá encyklopedie moderní ekonomie je dílem užitečným, potřebným a vysoce aktuálním...Její vydání je významným autorským a nakladatelským počinem“ (s. 142).

Pro autory knihy to bylo velice lichotivé ocenění, přesto, domnívám se, ani oni neočekávali, jaký zájem jejich práce vyvolá. A vyvolala. V r. 2001 spatřilo světlo světa již 4. aktualizované vydání.

Kniha je určena široké veřejnosti s cílem seznámit ji vhodnou formou se současnou ekonomickou teorií a podat základní informace o jejím vývoji a o významných českých a zahraničních ekonomech, kteří se na jejím vývoji podíleli či stále podílejí.

Základní struktura encyklopedie se od předchozích vydání neliší. Kniha je rozdělena do 5 částí s 24 kapitolami. **První část** vymezuje předmět zkoumání ekonomie, metody, které se používají, a definuje výchozí ekonomické pojmy a problémy.

Obsahem **druhé části** jsou základní problémy makroekonomie, mj. agregátní poptávka a nabídka, výkonnost národního hospodářství a její měření, peníze a bankovníctví, hospodářský růst, nezaměstnanost, inflace apod.

Třetí část je zaměřena na chování jednotlivých ekonomických subjektů a trhu. Čtenáři se seznámí se základními pojmy mikroekonomie, s chováním poptávky a nabídky, základními tržními strukturami, rozdělováním důchodů apod.

Čtvrtá část je věnována mezinárodní ekonomii, konkrétně mezinárodnímu obchodu, platební a obchodní bilanci, měnovému kurzu, světové ekonomice a integračním procesům.

Obsahem **páté části** je pojednání o vzniku a vývoji ekonomické teorie od doby, kdy se stala samostatnou vědní disciplínou, až po současnost.

Na závěr knihy je uveden aktuální přehled dosavadních laureátů Nobelovy ceny za ekonomii a okolnosti, jež vedly ke vzniku tradice oceňovat významné žijící světové ekonomy touto cenou. Aktualizována je i galerie světových a českých ekonomů, jakož i slovníček ekonomických pojmů. Tímto doplněním získává publikace skutečně encyklopedický charakter, navíc galerie nejvýznamnějších ekonomů i přes svůj relativně omezený rozsah je v České republice unikátem. Přehled základní literatury, z níž autoři encyklopedie čerpali, může čtenářům posloužit pro další rozšíření jejich poznatků.

Hana Rosická